

SLOVENSKA POSVETNA STROKOVNA LITERATURA 18. STOLETJA: ŠTUDIJA PRIMERA

BLANKA BOŠNJAK

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija, blanka.bosnjak@um.si

Sinopsis Zaradi širitve bralstva slovenskih strokovnih knjig po uvedbi splošne šolske obveznosti tudi na podeželje je v 18. stoletju izšla ena prvih slovenskih zelo obsežnih in tematsko raznolikih vzgojno-izobraževalnih publikacij Marka Pohlina *Kmetam za potrebo inu pomoč* iz leta 1789, ki je bila prevod in priredba dela avtorja Rudolfa Zachariasa Beckerja. V tistem obdobju so se pospešeno razvijale mnoge gospodarske, medicinske ter druge panoge, z vpeljavo slovenščine v šole se je pokazala potreba po različnih publikacijah.

Ključne besede:

Marko Pohlín,
razsvetljenje,
priročniki,
*Kmetam za potrebo
inu pomoč*,
pripovedni zgleđi

SLOVENIAN SECULAR PROFESSIONAL LITERATURE OF THE 18TH CENTURY: A CASE STUDY

BLANKA BOŠNJAK

University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia, blanka.bosnjak@um.si

Abstract The expansion of reading Slovene professional books, after the introduction of general school obligations also to the countryside, led to the publication of one of the first Slovene very extensive and thematically diverse educational volumes by Marko Pohlin in the 18th century *Kmetam za potrebu inu pomoč* from 1789, an adaptation of work by Rudolf Zacharias Becker. During that period, many economic, medical and other industries developed rapidly, and with the introduction of the Slovene language in schools, the need for various publications became apparent.

Keywords:

Marko Pohlin,
enlightenment,
manuals,
*Kmetam za potrebu
inu pomoč*,
narrative examples

1 Uvod¹

Proti koncu 18. stoletja se je razmahnila dejavnost za razvoj knjižnega jezika, saj je šolski red iz leta 1774 določil začetni pouk v jeziku prebivalstva, tako so, med drugimi, Janez Nepomuk Edling, Blaž Kumerdej in Jurij Japelj poskrbeli za metodične knjige v slovenščini. Zlasti razsvetljsko usmerjeni Kumerdej je že leta 1772 imel načrt za organizacijo slovenske osnovne šole na Kranjskem (Pogorelec 2011: 49). Leta 1774 se je z državnim osnovnošolskim zakonom (znan kot Splošna šolska naredba) izvedla reforma šolstva; razglašena je bila splošna šolska obveznost otrok v starosti od 6. do 12. leta (Humar 2011: 67). Katoliška cerkev je v obdobju razsvetljenstva zaradi marijansko-jožefinskih reform izgubila izjemen položaj, kakršnega je imela v prejšnjih stoletjih, saj so s tolerančnim patentom leta 1781 pripadniki različnih veroizpovedi dobili versko svobodo. Za časa Jožefa II. se je korenito spremenilo šolanje semeniščnikov, bila so uvedena državna generalna semenišča, ki so se morala držati vladnih smernic (za slovensko ozemlje je bilo v Gradcu) (Pogačnik 1998: 164). Slovenska knjižna produkcija je bila v tistem času prevladujoče namenjena kmečki populaciji, tedaj so se razsvetljske težnje uveljavljale v »reducirani, praktičnim potrebam prilagojeni obliki fiziokratizma in splošne potrebe po razsvetljevanju. Tako predstavljajo razsvetljsko najizrazitejši del slovenske književne produkcije šolski učbeniki in različne oblike splošno in strokovno izobraževalne publicistike, njegovo opozicijo pa velik del nabožnega in polljudskega slovstva. Med tema poloma je nihala književnost (pridige, nabožne in vzgojne knjige) janzenistično in zmerno jožefinsko usmerjene duhovščine. Tako je razsvetljski tok razgibal in pospeševal predvsem zunajumetnostno literarno dejavnost v smeri posvetnosti in izobraževalnega pragmatizma« (Koruza 1991: 206).

2 Krajsi pregled slovenske posvetne strokovne literature v razsvetljenstvu

Za šolanje so bile potrebne vzgojno-izobraževalne publikacije, čeprav so se slovenske knjige za šolarje rabile samo na trivialkah na podeželju, ki je pripravljala šolajoče na naslednjo stopnjo, ko naj bi bil pouk nemški, vendar so po letu 1777 – v času referenta šolske komisije grofa Edlinga – začeli izdajati tudi dvojezične šolske knjige. Tako so se pričeli tiskati učbeniki, npr. abecedniki (štiri izdaje Pohlinovega

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalne skupine P6-0156 z naslovom Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine, ki jo financira Agencija za raziskovalno dejavnost RS; vodja raziskovalne skupine je red. prof. dr. Marko Jesenšek.

učbenika *Abecedika*, 1765,² 1789, 1794 in 1798, Gutsmanove *ABC ali Bukvice teh čerk inu besied*, 1790³ in 1792, Vodnikova *Abeceda za perve šole*, 1811⁴), berila (Kumerdejev prevod *Vadenje za brati* iz leta 1778, ki velja za prvo osnovnošolsko dvojezično nemško-slovensko berilo, tudi kasnejša izdaja),⁵ slovnici slovenskega in francoskega jezika (Vodnikovi *Pismenost ali gramatika za perve šole* iz leta 1811,⁶ ki velja za prvo v slovenskem metajeziku napisano slovnico, in istega leta prva slovnica za poučevanje francoskega jezika *Početki gramatike, to je pismenosti francoske gospoda Lhomonda* iz leta 1811⁷) ter priročniki za računstvo (prva znana slovenska računica so *Bukvice za rajtengo* iz leta 1781⁸ v izdaji Pohlina, Vodnikova je ostala v rokopisu).

V razsvetljenstvu so se poleg tega razvijale različne gospodarske, medicinske in druge panoge: »Druga polovica 18. stoletja z začetkom 19. stoletja (1768–1819) predstavlja začetno obdobje načrtnega prizadevanja za oblikovanje slovenskega strokovnega jezika, posebej njegove konstitutivne prvine – strokovnih izrazov ali terminov« (Legan Ravnikar 2011: 320). Slovenski poljudnostrokovni priročniki tistega časa so izhajali tudi v skladu z razvojem različnih kmetijskih panog, med drugim poljedelstva, živinoreje, čebelarstva, sadjarstva, vinogradništva, zatem zdravstva in zdravilstva, živinozdravilstva: npr. leta 1776 je Peter Pavel Glavar prevedel in priredil delo Antona Janše *Pogovor od čebelnih rojou*, ki je ostalo v rokopisu, zatem pa je Goličnikov prevod dela Janše *Popolnoma podvuzenje za vse čebelarje*, 1792,⁹ izšel v knjigi. Najstarejši znani slovenski priročnik iz sadjarstva je prevedel koroški avtor Urban Jarnik z naslovom *Sadje-reja*, 1817.¹⁰ Razvoj priročnikov je potekal tudi na področju medicine (porodničarstva) in živinozdravilstva, npr. Makovic je prevedel in priredil priročnik iz porodništva: *Prašanja inu odgovori čez vsęgarstvu. V sęgarske bukve za babice na deželi*, v nadaljnjem podnaslovu je med drugim pojasnjeno, da gre za Makovicev prevod Steidelevega dela v kranjski jezik: »katere je is teh velikih bukuv RAPHAELA JOANNESA STEIDELE Vùn vsęl, inu na Krajnfki jesik preloshil, sdaj drugizh na

² Marko Pohlín, Marija Terezija Heptner, 1765: *Abecedika*. Splet: dLib.

³ Ožbalt Gutsman, 1790: *ABC ali Bukvice teh zherk inu besied sa šbularje inu druge, katiri ozbejo se navuzhiti prav slovensku brati*. Splet: dLib.

⁴ Valentin Vodnik, Janez Leopold Eger, 1811: *Abezęda sa perve šole*. Splet: dLib.

⁵ Janez Friderik Eger, Blaž Kumerdej, 1796: *Vadenje sa brati v' usse sorte pissanji sa sbolarje teh deshelskeeb shol v' zęssarskih krajlevnih deshelab*. Splet: dLib.

⁶ Valentin Vodnik, Janez Leopold Eger, 1811: *Pismenost ali gramatika sa perve šole*. Splet: dLib.

⁷ Charles François Lhomond, Janez Retzer, Valentin Vodnik, 1811: *Pozhętki gramatike to je Pismenosti Franzoske gospoda Lhomonda*. Splet: dLib.

⁸ Marko Pohlín, Janez Friderik Eger, 1781: *Bukuvze sa rajtengo, ali Kratku poduzhenje v' rajtengi*. Splet: dLib.

⁹ Anton Janša, Franc Jožef Jenko, Janez Goličnik, 1792: *Antona Janshaja zęssarskega zhebellarja. Popolnoma podvuzhenje sa vsse zhebellarje*. Splet: dLib.

¹⁰ Urban Jarnik, 1817: *Sadje-Reja ali Navuke, kako se more prav lebko, ino v' kratkem zhasu nikar ko veliko dobreb, ino sdraveb drevęs podrediti, temožh tudi narshlabtnejsbi sadje sadobiti*. Splet: dLib.

fvitlobo dal, inu pogmeral ANTON MAKOVIZ Londtflahtni Ranoželnik, inu pošečni Vuzhenik tiga Vfęgarftva v' Lublani« iz leta 1788.¹¹ Porodničarsko izrazje najdemo tudi v Vodnikovem prevodu Matouškovega dela *Babištvo ali porodničarski vuk za babice*, 1818.¹² Živinozdravilstvo sta pokrivala prevoda J. G. Wollsteina *Bukuvce od živinskih boleznj za kmeteske ludy*, 1784,¹³ v prevodu Jožefa Ignacija, ter *Bukve od kug inu bolezen goveje živine, tib ovac inu svinj* v Linhartovem prevodu, 1792.¹⁴ S področja obrti in domače rabe je na knjižnem trgu strokovnih del ponudil Vodnik s prevodom iz nemščine uporabno kuharsko knjigo *Kubarske bukve*, 1799¹⁵ (Pogorelec 2011: 51–54; Legan Ravnikar 2011: 319–320; Snoj 2020b). Dokaj pomemben vpliv je imelo tudi Pohlinovo jezikoslovno delo, npr. *Tu malu besediše treh jezikov* iz leta 1781,¹⁶ ki velja za prvi natisnjen slovar s slovenščino na prvem mestu, *Glossarium Slavicum*, 1792,¹⁷ kot prvi natisnjen (predznanstveni) etimološki slovar kakega slovanskega jezika, prva izdaja slovnice *Kraynska grammatika* iz leta 1768 in štiri izdaje že navedenega učbenika *Abecedika* (Snoj 2020b).

2.1 Pohlinov prevod in priredba priročnika avtorja Rudolfa Zachariasa Beckerja

Ena prvih slovenskih obsežnih, predvsem pa vrstno-zvrstno in žanrsko raznorodnih poljudnostrokovnih publikacij zelo širokega vsebinskega razpona v smislu priročnika za kmečke ljudi (s pojasnjevalnimi pripovednimi sekvencami in zgledi) je delo Marka Pohlina (1735–1801)¹⁸ *Kmetam za potrebo inu pomoč ali Uka polne vesele, inu žalostne pergodbe te vasy Mildhajm* iz leta 1789,¹⁹ ki je prevod in priredba dela nemškega avtorja Rudolfa Zachariasa Beckerja.²⁰ Beckerjevo delo, napisano za mlade in stare kmečke ljudi, *Noth- und Hülfsbüchlein für Bauersleute oder lehrreiche Freuden-*

¹¹ Raphael Johann Steidele, Anton Makovic, Wilhelm Heinrich Korn, Janez Friderik Eger, 1788: *Lehrbuch über die Geburtshilfe für Hebammen auf dem Lande*. Splet: dLib.

¹² Jan Matoušek, Valentin Vodnik, 1818: *Babishvo ali Porodničarski vuk sa babize*. Splet: dLib.

¹³ Johann Gottlieb Wolstein, Mihael Promberger, Jožef Ignacij Fanton de Brunn, 1784: *Bukuvce od shvinskih bolesni sa kmeteske ludy*. Splet: dLib.

¹⁴ Johann Gottlieb Wolstein, Jožef Ignacij Fanton de Brunn, Ignac Alojz Kleinmayr, Anton Tomaž Linhart, 1792: *Bukve od kug inu bolezen goveje shivine, tib ovaz inu svin*. Splet: dLib.

¹⁵ Valentin Vodnik, 1799: *Kubarske bukve*. Splet: dLib.

¹⁶ Marko Pohlin, Jožef Pohlin, Janez Friderik Eger, 1781: *Tu malu besediše treh jesikov*. Splet: dLib.

¹⁷ Marko Pohlin, 1792: *Glossarium Slavicum in supplementum ad primam partem Dictionarii Carniolicii*. Splet: dLib.

¹⁸ »Anton Pohlin se je kakor večina slovenskih izobražencev tistega časa šolal v jezuitski srednji šoli, visoke šole pa je absolviral kot menih (z imenom o. Marko sv. Antona Padovanskega) v redu bosonogih avguštincev« (Koruza 1991: 206).

¹⁹ Rudolf Zacharias Becker, Marko Pohlin, 1789: *Kmetam sa potrebo inu pomoč ali Uka polne vesele, inu shalostne pergodbe te vasy Mildhajm. Sa mlade, inu stare ludy*. Splet: dLib.

²⁰ Rudolf Zacharias Becker je bil rojen 9. aprila 1752 v Erfurtu, umrl 28. marca 1822 v Gothi; bil je nemški pisatelj, učitelj, novinar in založnik v času razsvetljenstva. Splet.

und Trauer-Geschichte des Dorfs Mildheim, ki je prvič izšlo leta 1788, je imelo številne izdaje in je bilo natisnjeno v okrog pol milijona izvodov (Lülfing 1953: 721–722), torej že do konca 18. stoletja je izšlo v okrog 400.000 izvodih. S tem je Becker veljal za avtorja ene najbolj priljubljenih posvetnih knjig v Nemčiji 18. stoletja, s katero je širil ideje razsvetljenstva širšim ljudskim množicam. Vendar to ni le nepomembna publikacija, temveč je osrednja knjiga tako imenovanega *ljudskega razsvetljenstva*.²¹ Becker prav gotovo ni imel namena, da bi s svojo tako dobro prodajano knjigo pozval morda h kritiki oblasti, njegov projekt v okviru popularnega razsvetljenstva še ni imel razvite tovrstne politične razsežnosti. (Ammon 2018: 20.) Rudolf Zacharias Becker je tako evidentno vplival na razmah ljudske razsvetljenske literature na Slovenskem, vendar ne le z omenjenim delom, temveč tudi z *Mildbeimsko pesmarico* (*Mildbeimisches Lieder-Buch*, Gotha 1799), v kateri je izbor poljudnih in »za vzgojo najširših slojev primernih pesmi znanih nemških pesnikov tistega in polpreteklega časa. Najvidneje je bil pod njegovim vplivom Valentin Stanič«²² (Koruza 1991: 241).

Beckerjevo obsežno delo v nemščini (skrajšano) *Noth- und Hülfsbüchlein für Bauersleute* na nekaj več kot 400 straneh z ilustracijami v Pohlinozem slovenskem prevodu in priredbi (pisano v bohoričici) (skrajšano) *Kmetam za potrebo inu pomoč*²³ predstavlja priročnik in poljudnostrokovno publikacijo za kmečke ljudi, ki je bila namenjena praktičnim nasvetom in informiranju v okviru kmečkega gospodarstva in gospodinjstva. Za naslovno stranjo in pred prvim poglavjem je stran z ilustracijo (ni paginirana), ki prikazuje v narodno nošo oblečena žensko in moškega na ozadju vaške panorame. Pod ilustracijo je še na isti strani 10-vrstična verzifikacija, ki pojasnjuje, komu je knjiga namenjena (kmetom in podobe tudi otrokom, da se iz njih česa naučijo) in kateri so njeni bistveni vsebinski poudarki (npr. z branjem te knjige je mogoče ohraniti zdravje, bistrost, dobro voljo, obogateti):

»Te buqve so s' spremislekam
 Tok narjene samem kmetam,
 De, kar njuh bere, in' tok ftry,
 Ohhrane fdravje, um fbiftry:
 Sna v' dobri voli skuf oftat',
 In' en premôfhne mosh poftat'.

²¹ Poudarila avtorica razprave.

²² Gre za pesniško zbirko Valentina Staniča iz leta 1822 *Pesme sa kmete ino mlade ljudi*. Splet: dLib.

²³ Razporeditev poglavij je podobna v obeh publikacijah, vsebina sledi nemškemu originalu, podobno je število strani v obeh delih (Beckerjevo delo obsega 445 paginiranih strani, v Pohlinozem prevodu je 424 paginiranih strani, pri številčnju zadnje strani je prišlo do tiskarske napake, številčena je kot str. 442). Splet.

K' veselu tud' fa otroke
Mersk' ene pilde vfam' v' roke;
Zhe se s' njuh kaj uzhe s' tabô,
Tok greval tebe kop nabo.« (Becker, Pohlin 1789)

Zatem sledi prvih trinajst poglavij oz. t. i. postav,²⁴ ki predstavljajo prvi del okvirne zgodbe; ta je zastavljen izrazito narativno. V prvem poglavju je najprej podana zgodba o starem gospodu Mildhajmarju iz graščine Mildhajm, poročenem dvakrat, zatem v naslednjih poglavjih sledimo zgodbi njegovega sina. Ta je iz prvega Mildhajmarjevega zakona in je izobraženec, ki s pomočjo duhovnika ter koristne knjige (prinesel jo je v vas s seboj iz šol učenosti) za potrebno pomoč kmetom odkriva uporabne rešitve. Npr. najprej podaja nasvete glede tega, kako ugotoviti, ali je pokojnik zares mrtev, da se mu ne zgodi grozovitost »živ pokopan biti«, in sicer od drugega do šestega poglavja. Ta del priročnika je še dodatno zgodbeno razvit z elementi grozljive pripovedi, saj se je ob smrti gospoda Mildhajmarja starejšega izkazalo, da je bila v rodbinski grobnici njegova druga ljubljena žena, gospa Havptmóntze Mildhajmar, ki je nenadoma in še mlada umrla noseča, živa pokopana. Ob pripravi grobnice za pokojnega starega Mildhajmskega gospoda sta jo namreč mežnar in pogrebnik našla sicer mrtvo, vendar v sedečem položaju – naslonjeno na steno, z izmaličenim obrazom in s kostmi dojenčka v naročju, pri čemer se je izkazalo, da ni šlo za prikazen. V tem zgodbenem delu so prisotni daljši dramatični pripovedni opisi in dialogi. V sedmem poglavju je z vključenimi kratkopripovednimi enotami v sicer informativnem besedilu predstavljeno reševanje podhlajenih ljudi, v kontekstu okvirne zgodbe o mladem gospodu Mildhajmarju pa sledi tudi poduk o pomenu pisanja testamenta, poboljšanja nravi ljudi ipd. V okvirno pripoved je vložena še duhovnikova pridiga kmetom na velikonočni ponedeljek, ki je hkrati tudi del spominske maše za pokojnikom gospodom Mildhajmarjem starejšim. V trinajstem poglavju se mladi Mildhajmski gospod iz domače vasi Mildhajm odpravi na daljše potovanje, kar je pospremljeno s slovesnimi nagovori pomembnih vaščanov in duhovnika. Mildhajmar mlajši ob tej priložnosti podeli vaščanom kot tudi šoli poučne knjige za potrebo in pomoč z vsemi podobami – »buqve fa potrebo, inu pomozh, /.../ is usemi pildami« (Becker in Pohlin 1789: 59) – z obljubo, da bo, ko se vrne, nagradil tiste, ki bodo zares živeli po prebranih naukih. Knjige naj bi mladi brali v šoli in doma, si jih prepisovali, tudi takšne prepisane brez podob skupaj

²⁴ V knjigi ni samo eno kazalo vsebine oz. t. i. »Listrom«, ampak dve: prvi del knjige, do vključno 13. poglavja, je zajet v prvem kazalu na nepaginirani str. [60]. Splet: dLib.

ali samostojno prebirali, enako naj bi veljalo za odrasle vaščane, brali naj bi jih s pomočjo duhovnika še v cerkvi.

Sledi poljudnostrokovni osrednji del knjige, ki so podarjene knjige oz. »buque« mladega Mildhajmskega gospoda z naslovom in s podnaslovljenim pojasnilom njene vsebine – »buque« učijo zadovoljno živeti, pošteno obogateti, sebi in drugim pomagati. V nadaljevanju te naslovne strani je pojasnjeno, da je vse podano z verjetnimi zgodbami s pomočjo eksemplov in okrašeno s podobami:

»BUQUE KMETAM SA POTREBO INU POMOZH katire uzhe, koku be fnali fadovolnu fhiveti, poshtenu premofhni ratati, ter sami sebi, inu drugem v' use sorte potrebah pomagati. Use is virijetneme Iftorijame, inu Exempelnami fvi fhanu, inu is pildami ozzi ffranu, skus enega ta lube kmetushke ffran Reş Zhislajozega Bli fhneka Per Mogozhemu Ajfru Danu.« (Becker, Pohlin 1789: [61])

V predgovoru tega osrednjega dela, dejansko »knjige v knjigi«,²⁵ je podana njena zgradba, ki obsega tri dele: prvi [poglavja od 1 do 31] uči, kako bi kmetje lahko živeli zadovoljno (nasveti za zdravje s pomočjo hrane, pijače ipd., sreča v zakonu, dober odnos do ljudi in Boga). Drugi del [poglavja od 32 do 38] knjige kaže na to, kako kmetje, ki se držijo naukov pričujoče knjige, prej obogatijo; tretji del [poglavja od 39 do 56] pa zajema nauke o tem, kako si ljudje z božjo pomočjo lahko najbolje pomagajo doma in na polju. Poljudnostrokovne vsebine so tako v nadaljevanju ponovno podkrepjene z zglednimi zgodbami in eksempli, za lažje razumevanje so dodane še ilustracije. Tretji del Pohlinovega prevoda in priredbe Beckerjevega dela sledi od 56. poglavja naprej do konca knjige, kjer gre ponovno za t. i. postave (od 14. do 19.), v katerih se zaključijo drugi del okvirne zgodbe o mladem gospodu Mildhajmarju, ki se vrne z večletnega potovanja po svetu v domačo vas v obliki pustolovske pripovedi, vendar z dokaj podrobnimi geografskimi in zgodovinskimi podatki. Na dan, ko naj bi podaril vaščanom na začetku okvirne zgodbe obljubljeni nagrado za vestno branje njegove knjige oz. »buque«, se razdivja huda ujma nad vasjo Mildhajm s točo, ki ji sledi požar, pri čemer se zgodba zaključijo z mašo duhovnika Wolgemutha za nesrečno preminule in s pomembno Mildhajmovo pomočjo za obnovo vasi.

Po grobi primerjavi obeh del – Beckerjevega originalnega nemškega in Pohlinovega prevoda ter priredbe v slovenščino, ugotovimo, da se Pohlin drži vsebine poglavij,

²⁵ Drugo kazalo – drugega in tretjega dela knjige, ki sta dejansko dva dela »knjige v knjigi«, se nahaja na koncu za zadnjo, sicer napačno, paginirano stranjo 442 (dejansko gre za str. 424), torej od [425–427]. Splet: dLib.

pri čemer izstopa pri tej razsvetljesko koncipirani knjigi spodbujanje k varčnosti in premissljenosti v kmečkem gospodarstvu in gospodinjstvu, tudi patriarhalni koncept delitve del po spolu: na moška kmečka opravila na polju, vinogradu, gozdu, pri živini v hlevu ipd., ter področje ženskih opravil, npr. kako ohranjati čistočo v kmečkem gospodinjstvu, priprava zdrave hrane, gojenje in njena priprava ter shranjevanje, odgovornost ohranjanja zdravja družine, vzgoje otrok, vse s tradicionalno patriarhalno konotacijo. Zlasti pa je prisotno kopičenje informacij v poljudnostrokovnih delih knjige, ki podajajo večšine kmečkega človeka pri upravljanju gospodarstva kot tudi znanje, ki sega na specifična strokovna področja (zgodovinpisja, geografije, računstva, medicine, živinoreje, čebelarstva, kulinarike, vremenoslovja, botanike, anatomije idr.), kar vse sodi med karakteristične značilnosti koncepta ljudskega razsvetljenstva. Značilno za Pohlinov slovenski prevod in priredbo tega Beckerjevega popularnega razsvetljeskega priročnika je, da praktične nasvete in strokovne informacije najrazličnejših področij uvajajo obsežni žanrsko raznoliki pripovedni zgledi. Njegova temeljna značilnost je torej težnja k narativnosti v izrazito pripovedno oblikovanih poglavjih z dodano okvirno zgodbo. Nadalje je opazna tudi moralnopoučna in zgradbena navezava na večstoletno pridigarsko tradicijo na Slovenskem zlasti v smislu ponazarjanja s pomočjo verjetnih zgodb in eksempljev, kot je zapisano v Pohlinovi prevedeni knjigi – z »virijetneme Istorijame, inu Exempelnami« (Becker, Pohlin 1789: [61]). Naslovniki te publikacije naj bi bili odrasli in tudi mladi kmečki ljudje oz. otroci, prav njim so dodatno namenjene še ilustracije. Predstavljeno delo vsekakor sodi v okvir široke razsvetljeske kampanje navajanja prebivalstva na delo, pridnost, dobro gospodarstvo, pri čemer je bila vedno večja pozornost posvečena vzgoji otrok in njihovemu zgodnjemu navajanju na pridnost in delavnost: »Zato so v številnih spisih in traktatih filantropskega gibanja sistematično pridobivali ciljno skupino otrok in mladostnikov za meščansko krepostno vedenje, v vse bolj opazni želji, da bi jim privzgojili storilnost in izpolnjevanje dolžnosti (Studen 2014: 11).

Obravnavani primer Pohlinovega prevedenega dela ima prav tako vlogo koristne hišne knjige (Studen 2014: 16), zato ga lahko uvrstimo v že vzpostavljen koncept narativno konstruiranih poljudnostrokovnih del t. i. ljudskega razsvetljenstva 18. stoletja, kamor sodijo različne pratike tistega časa, na primer trije letniki Vodnikove *Velike pratike* (za leta 1795, 1796 in 1797), ki imajo poleg obveznega koledarskega dela dodane še poučne tekste o gospodarstvu, gospodinjstvu, zdravju ipd. in krajše pripovedne zglede (npr. anekdote, basni, prigode). V tem zarisu je prav tako zanimiva stoletna pratika Antona Breznika *Véčna pratike od gospodarstva*, ki velja za

prvo pravo gospodarsko pratiko v slovenskem jeziku. Prvič je izšla leta 1789, istega leta kot obravnavan Pohlinov prevod, zatem pa še vsaj v sedmih izdajah v isti redakciji, kar kaže na njeno popularnost. Koledarskemu delu je Breznik prav tako dodal poučnostrokovna besedila za kmečko gospodinjstvo in gospodarstvo kot tudi nasvete za zdravje ljudi in živine z ilustrativnimi pripovednimi zgledi, npr. opis praktičnih napotkov za kmetovanje in potrebna opravila v vsakem mesecu, kar se povezuje z letnimi časi in godovi svetnikov (Bošnjak 2020: 205–207). Narativnost v teh pratikah je v primerjavi s Pohlinovim prevodom in priredbo Beckerjevega navedenega dela manj razvita in v manjšem obsegu.

3 Sklep

Pohlinovo prevodno delo in priredba v slovenščino *Kmetam za potrebo inu pomoč ali uka polne vesele, inu žalostne pergodbe te vasy Mildbajm* iz leta 1789 vsebinsko sledi Beckerjevi izredno popularni nemški predlogi *Noth- und Hülfsbüchlein für Bauersleute oder lehrreiche Freuden- und Trauer-Geschichte des Dorfs Mildheim*, ki je prvič izšla leto prej, in pripada konceptu ljudskega razsvetljenstva (Ammon 2018: 20), saj predstavlja predvsem bogat knjižni kompendij poljudnostrokovnih in uporabnih informacij za kmečkega človeka 18. stoletja. Praktične nasvete in informativna poglavja najrazličnejših področij znanja uvaja narativna struktura raznolikih kratkoprozno oblikovanih enot (tudi okvirna zgodba) s prisotnostjo žanrskih prvin (npr. grozljive in pustolovske pripovedi). Našteto kaže na izrazito vrstno-zvrstno in žanrsko hibridnost obravnavanega Pohlinovega dela, ki je prisotna tudi v nekaterih sočasnih pratikah.

V racionalistični fazi razsvetljenstva, po Luhmannu,²⁶ začne prevladovati prepričanje, da je družba človekovo »naravno« okolje, v katerem uresniči svojo človečnost kot racionalnost ciljev in sredstev, vendar ne več na podlagi metafizičnega jamstva o nekem objektivnem ontološkem redu, temveč na osnovi resničnih in pravičnih načel, ki so imanentna občemu umu, bistvu človeške vrste. Subjekti so soudeleženi v nekem skupnem razumu, zaupajo v možnost uresničenja pravičnosti kot enakovrednega uživanja dobrin civilizacije, svobodo razumejo kot izvajanje izvirnih in neodtujljivih pravic – gre za načela, ki jih razsvetljenje postavlja družbi, ki naj bi bila osvobodjena predsodkov in privilegijev (Pagon 1987: 107). Veliko izmed naštetih načel razsvetljenstva že najdemo v obravnavanem Pohlinovem prevodu,

²⁶ Niklas Luhmann, 1974, *Soziologische Aufklärung. Band 1. Aufsätze zur Theorie sozialer Systeme.*

vendar brez konceptov politične pravičnosti, človekovih in občih pravic, saj gre pri tem delu še zmeraj za prezentacijo tradicionalno utrjenega modela eksploatacije narave, živali, okolja ipd. v ostrem antropocentričnem zarisu.

Literatura

- Frieder von AMMON, 2018: Die andere ästhetische Erziehung. Der Zuchtspiegel für die politischen Vampyr und Entstehung einer »reflektierten« politischen Dichtung. *Politische Literatur: Begriffe, Debatten, Aktualität*. Ur. Christine Lubkoll, Manuel Illi, Anna Hampel. Stuttgart: J. B. Metzler Verlag, 13–35.
- Rudolf Zacharias BECKER, Marko POHLIN, 1789: *Kmetam sa potrebo inu pomožb ali Uka polne vesele, inu shalostne pergodbe te vasy Mildhajm*. Utisnenu na Duneju: per Christianu Grosserju, in der Theinfaltstrasse Nr. 76. Dostop 20. 4. 2021 na www.dlib.si
- Rudolf Zacharias BECKER, 1788: *Noth- und Hülf-Büchlein für Bauersleute oder lehrreiche Freuden- und Trauer-Geschichte des Dorfs Mildheim: Für Junge und Alte beschrieben*. Gotha, Leipzig. Dostop 20. 4. 2021 na 'Becker, Rudolf Zacharias: Noth- und Hülf-Büchlein für Bauersleute oder lehrreiche Freuden- und Trauer-Geschichte des Dorfs Mildheim', Image 6 of 456 | MDZ (digitale-sammlungen.de).
- Blanka BOŠNJAK, 2020: Slovenski periodični tisk in izbrane strokovne knjige do 1820. *Jezik in slovstvo* LXV/3–4, 201–214.
- Janez Friderik EGER, Blaž KUMERDEJ, 1796: *Vadenje sa brati v' usse sorte pissanji sa sholarje teh deshelskeh shol v' zessarskih krajlevih desbelah*. s tiskane, inu se najdejo per Joan. Frideriku Egerju. Dostop 25. 10. 2021 na <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-VGJ6YPHL/1f04b73b-41a5-47c9-aeb5-b878ae5b5ada/PDF>
- Janez Leopold EGER, Valentin VODNIK 1811: *Abezeda sa perve shole*. V' Lublani: natisnena per Leopold Egerju. Dostop 2. 10. 2021 www.dlib.si
- Ožbalt GUTSMAN, 1790: *ABC ali Bukvize teh zberk inu besied sa šhularje inu druge, katiri ozhejo se nauzhititi prau slovensku brati*. V Zelouzi, v'tisnjene per Joshefu Šhotterju štamparju 1790, per katirem se tudi na prude naidejo. Dostop 15. 4. 2021 na www.dlib.si
- Marijeta HUMAR (ur.), 2011: *Japljev zbornik: [zbornik prispevkov s Simpozija o Juriju Japlju]*. Ljubljana; Kamnik: Občina: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Anton JANŠA, Franc Jožef JENKO, Janez GOLIČNIK, 1792: *Antona Janshaja zessarskiga zhebellarja. Popolnoma podvuzbenje sa vsse zhebellarje*. V' Zelli, utisnenu, inu se najde per Fr. Jos. Jenko. Dostop 15. 4. 2021 www.dlib.si
- Urban JARNIK, 1817: *Šadje-Reja ali Navuk, kako se more prav lehko, ino v' kratkem zhasu nikar ko veliko dobreh, ino sdraveh drevés podrediti, temožb tudi narshlabtnejsbi sadje sadobiti*. V' Zelovzu: per Joanesu Leonu, /.../ Dostop 21. 10. 2021 na www.dlib.si
- Marko JUVAN, 2011–2014: Prostor slovenske literarne kulture. Marko Pohlin. Dostop 15. 4. 2021 na <http://pslk.zrc-sazu.si/sl/literarni-atlas-ljubljane/marko-anton-pohlin/>
- Jože KORUZA, 1991: *Slovsvene študje*. Ur. Jože Pogačnik. Ljubljana: Filozofska fakulteta. Znanstveni inštitut.
- Andreja LEGAN RAVNIKAR, 2011: Slovenski strokovni jezik in izrazje pri Vodniku v primerjavi s starejšim Pohlinom in mlajšim Jarnikom. *Neznano in pozabljeno iz 18. stoletja na Slovenskem* [Elektronski vir]. Preinfalk, Miha (ur.). Elektronska izd. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU: slovensko društvo za preučevanje 18. stoletja. 319–338. Dostop 23. 4. 2021 na <https://omp.zrc-sazu.si/zalozba/catalog/view/984/4183/494-2>
- Charles François LHOMOND, Janez RETZER, Valentin VODNIK, 1811: *Pozhétki gramatike to je Pismenosti Franzoske gospoda Lhomonda*. Dostop 20. 10. 2021 na <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-VGJ6YPHL/1f04b73b-41a5-47c9-aeb5-b878ae5b5ada/PDF>

- Christine LUBKOLL, Manuel ILLI, Anna HAMPEL (ur.), 2018: *Politische Literatur: Begriffe, Debatten, Aktualität*. Stuttgart: J. B. Metzler Verlag.
- Niklas LUHMANN, 1974: *Soziologische Aufklärung. Band 1. Aufsätze zur Theorie sozialer Systeme*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Hans LÜLFING, 1953: Becker, Rudolf Zacharias. V: *Neue Deutsche Biographie* 1 (1953). 721–722. Dostop 16. 4. 2021 na: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd118508121.html#ndbcontent>.
- Jan MATOUŠEK, Valentin VODNIK, 1818: Babishtvo ali Porodnizharski vuk sa babize. V Ljubljani: natiskal sa vtrosnik pisavzhov, Joseph Skarbina bukvtotis, ima na prodaj pisaviz. Dostop 10. 6. 2021 na PDF (dlib.si).
- Neda PAGON, 1987: Razsvetljenje in sociologija. *Vestnik. Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Inštitut za marksistične študije* 8/1. 103–109. Dostop 16. 4. 2021 na file:///C:/Users/blank/Downloads/3530-Article%20Text-9123-1-10-20160110%20(2).pdf
- Jože POGAČNIK, 1998: *Slovenska književnost I*. Ljubljana: DZS.
- Breda POGORELEC, 2011: *Zgodovina slovenskega knjižnega jezika: jezikoslovni spisi I*. Ur. Kozma Ahačić. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU: Znanstvena založba Filozofske fakultete. (Zbirka Lingua Slovenica. Fontes; 1.)
- Marko POHLIN, 1768: Krainska grammatika: *Corpus de textes linguistiques fondamentaux*. Dostop 28. 4. 2021 na CTLF - Notices (ens-lyon.fr)
- Marko POHLIN, Marija Terezija HEPTNER, 1765: *Abecedika*. Per Janesu Heptnerju. Dostop 27. 10. 2021 na PDF (www.dlib.si)
- Marko POHLIN, Janez Friderik EGER, 1781: *Bukurze sa rajtengo, ali Kratku poduzhenje v' rajtengi*. V' Lublani: tiskane, inu se najdejo per Joan. Frideriku Egerju. Dostop 1. 10. 2021 na PDF (dlib.si)
- Marko POHLIN, Jožef POHLIN, Janez Friderik EGER, 1781: *Tu malu besedishe treh jesikov*. Laibach, gedruckt und zu haben bey Johann Friedrich Eger. Dostop 28. 9. 2021 na <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-FU7E7FMB/9faefdeb-1bd3-483c-a915-02a92cf5e03d/PDF>
- Marko POHLIN, 1792: *Glossarium Slavicum in supplementum ad primam partem Dictionarii Carniolici*. Viennae, literis Grosserianis. Dostop 28. 9. 2021 na <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-L97DJQKX/ba46f0ff-b359-4129-9835-e7417a616340/PDF>
- Marko SNOJ, 2020a: *Slovar Pohlínovega jezika: na osnovi njegovih jezikoslovnih del*. 1. iz., 1. natis. Ljubljana: Založba ZRC. (Zbirka Slovarji / Založba ZRC, ZRC SAZU.)
- Marko SNOJ, 2020b: *Slovar Pohlínovega jezika. Na osnovi njegovih jezikoslovnih del*. Dostop 26. 4. 2021 na <https://omp.zrc-sazu.si/zalozba/catalog/book/1934>
- Marko SNOJ, 2020c: Predgovor. Marko Snoj, 2020: *Slovar Pohlínovega jezika: na osnovi njegovih jezikoslovnih del*. 1. iz., 1. natis. Ljubljana: Založba ZRC. (Zbirka Slovarji/Založba ZRC, ZRC SAZU.) Dostop 23. 4. 2021 na <https://omp.zrc-sazu.si/zalozba/catalog/view/1934/8012/1354-2.7-12>
- Valentin STANIČ, 1822: *Pešme sa kmete ino mlade ljudi*. V' Gorizi: natisnil Peter de Valerji. Dostop 20. 4. 2021 na <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-BLK2FZTE/ba54dfb3-76fd-4ef1-830f-38844c34711c/PDF>
- Raphael Johann STEIDELE, Anton MAKOVIC, Wilhelm Heinrich KORN, Janez Friderik EGER, 1788: *Lehrbuch über die Geburtshilfe für Hebammen auf dem Lande*. Laibach, gedruckt bey Johann Friedrich Eger zu finden bei Heinrich Willhelm Korn, Buchhändler. Dostop 2. 5. 2021 na www.dlib.si
- Andrej STUDEN, 2014: Z vzgojo do največje možne sreče ljudstva: nekaj poudarkov iz zgodovine »razsvetljevanja ljudstva« na Slovenskem v 18. in v prvi polovici 19. stoletja. *Prispevki za novejšo zgodovino* LIV/1, 9–22.
- Valentin VODNIK, Janez Leopold EGER, 1811: *Pismenost ali gramatika sa perve shole*. V' Lublani: natisnil Leopold Eger, na prodaj v' sholah. Dostop 1. 10. 2021 na www.dlib.si
- Valentin VODNIK, 1799: *Kubarske bukve*. Lublana: natisnene per Kleinmajerji skusi sklado Andrea Gassler na tergi Nro. 190. Dostop 1. 10. 2021 na www.dlib.si

Johann Gottlieb WOLSTEIN, Mihael PROMBERGER, Fanton de BRUNN, Jožef IGNACIJ, 1784: *Bukavze od shvinskih bolesni sa kmetesbke ludy*. V' Lublani: se najde blisu Shkofye per Mihelnu Prombergarju Bukvarju. Dostop 2. 10. 2021 na www.dlib.si

Johann Gottlieb WOLSTEIN, Fanton de BRUNN, Jožef IGNACIJ, Ignac Alojz KLEINMAYR, Anton Tomaž LINHART, 1792: *Bukve od kug inu bolešen goveje shvine, tib ovaz inu švin*. V' Lublani, per Ignaziu Kleinmajerju. Dostop 2. 10. 2021 na www.dlib.si

Slovenian Secular Professional Literature of the 18th Century: A Case Study

Slovene printed monographic professional publications of secular content began to develop more rapidly in the 18th century, due mainly to the changed sociopolitical and economic circumstances with the reforms of Maria Theresa and Joseph II and educational needs. With the introduction of State general Seminaries, which had to adhere to government guidelines (for the Slovenian territory one was in Graz), the schooling of seminarians was also transformed radically. This changed the role of priests, who were supposed to advise or help in both religious and secular matters, which is why they should also understand practical economics. With the introduction of the Slovene language in schools, the need for various educational publications became apparent. Slovene professional manuals were published in accordance with the development of various agricultural branches in those days, including agriculture, animal husbandry, beekeeping (e.g. Goličnik's translation of Janša's work *Popolnoma podvnučenje za vse čebelarje* from 1792), fruit growing (the Carinthian author Urban Jarnik translated the oldest known manual with the title *Sadje-reja* from 1817), viticulture, then medicine (Makovic translated and edited several manuals on obstetrics, e.g. *Prašanja inu odgovori čez vsęgarstru* from 1782) etc. The expansion of reading Slovene professional books, after the introduction of general school obligations also to the countryside, led to the publication of one of the first Slovene very extensive and thematically diverse educational volumes by Marko Pohlin in the 18th century – from 1789, an adaptation of work by Rudolf Zacharias Becker, fully titled: “*Kmetam za potrebo inu pomoč ali Uka polne vesele, inu žalostne pergodbe te vasy Mildhajm*” (Becker, Pohlin 1789). This interesting popularly written professional book was intended primarily for rural farms and households, young and old, but the otherwise professional publication deals with the so-called "pergodbe", i.e. events, which means that practical advice in this manual is introduced by longer narrative examples with a framework narrative in thirteen chapters, which includes professional contents in a genre of a hybrid longer narrative, for which a more detailed analysis is intended in the article.

